

BANATUL ANTIC

(Probleme și perspective)

Teritoriul, cuprins între cursul inferior al Mureșului, râul Tisa și Dunăre, ce poartă și azi numele istoric de Banat, și-a avut în tot cursul istoriei problemele sale specifice, începînd încă din îndepărtatele timpuri ale preistoriei, pînă aproape în zilele noastre. Cauza trebuie căutată în așezarea lui geografică și în caracterul variat al reliefului său: munți nu prea înalți în partea lui răsăriteană (dar nu fără văi mănoase), urmați, spre vest, de o regiune de dealuri și cîmpie terminîndu-se în porțiunea sa cea mai apuseană, pînă la Tisa, în o zonă de șes expusă încă din vechime, pînă prin sec. XVIII, inundațiilor și acoperită în cea mai mare parte cu mlaștini care și prin clima nesănătoasă făceau traiul mai greu. Chiar de aceea, în trecut, doar grindurile largi ce se ridicau din loc în loc asigurau posibilitatea de a dura așezări mai mici sau mai mari. Situația aceasta explică tocmai particularitățile care se remarcă și în privința răspîndirii populației Banatului în vremurile de demult. Cert e că din cele trei zone amintite, a treia, de vest, a fost în unele perioade ale trecutului mai rar locuită, cu toate că nu era lipsită nici ea de anumite produse naturale necesare traiului (pește, păsări și vietăți de vînat).

Cu toate acestea, cele trei zone se întregesc și se împlinesc reciproc.

Problemele în legătură cu viața societății omenești desfășurată pe acest teritoriu bănățean în îndepărtata antichitate se pun încă din epoca pietrei reflectînd prin variatele sale „culturi“ arheologice multilaterale raporturi ce le-a întretinut permanent acest teritoriu cu sudul dunărean, cu ținutul de la nord de Mureș și, firește, și cu vestul

transilvănean și oltean în toate epocile străvechi, zise „preistorice“. Studiarea acestor mărturii materiale ale vieții omenеști străvechi e una din sarcinile ce cad în seama celor două muzee județene existente: unul, mai vechi, la Timișoara, iar celălalt mai tînăr, dar mult promișător, din capitala județului Caraș-Severin, Reșița. Și unul și celălalt va trebui să recurgă, firește, la ajutorul just organizat al muzeelor mai mici, ca cel de la Lugoj și Caransebeș, de pildă.

Se va constata, fără îndoială, că departe de a constitui o insulă izolată în cadrul larg al sud-est-ului european de pe ambele maluri ale Dunării de mijloc și de jos, Banatul a constituit o parte integrantă în lumea înconjurătoare, primind, dar și dînd, în același timp, bunuri culturale de o importantă semnificație în dezvoltarea societății omenеști din acele vremuri.

Studiul de care vorbim va dezvălui atît comunul general, cît și propriul său specific.

Deslușirea și succesiunea „culturilor“ arheologice vor putea demonstra, cred, printr-o justă și obiectivă interpretare a materialului concret, întrepătrunderea în această regiune quadrilaterală străjuită de cele trei riuri și de lanțul Carpașilor vest-meridionali, a diferitelor seminții și populații identificabile, apoi, cu cele două popoare constatate aici în zorii timpurilor istorice, în protoistorie, care erau dacii și ilirii, — sau mai exact: proto-dacii și proto-ilirii. Nu e riscant de a afirma de pe acum că distingerea precisă va fi destul de anevoioasă, contactul între aceste două populații ducînd, în frecvente cazuri, la un orizont cultural unitar sau aproupe unitar, ceea ce — drept vorbind — nici nu e de mirare.

Problemele și mai mari, dar poate și mai complexe se vor ridica pentru timpurile istorice propriu-zise, pentru epoca veche (sclavagistă), ca și pentru perioada care îi urmează, designată — convențional — prefeudală.

Ce populații noi se abat sau se așează pe aceste meleaguri în secolele din urmă ale erei vechi? Ce rol au jucat acestea în aria bănățeană? Dacă au trecut și pe aici celtii, constatați sigur în vecinătatea nemijlocită pe la gurile Dravei și Savei? Sînt vestigiile ieșite pînă acuma la iveală celtice sau — după cum credem noi — veritabil dacice?

O întrebare la care se așteaptă răspuns și din partea noastră și a colegilor iugoslavi e tocmai aceasta, în legătură cu dacii. Care este ponderea lor în Banat față de alte populații? Pînă unde se întind ei spre vest?

Pentru aceasta e absolută nevoie de revizuirea atentă a diferitelor descoperiri mai vechi (și care nu sînt puține chiar în muzeele bănățene) și a materialelor rezultate din ele pe care în trecut le-au înregistrat sumar și simplu ca „preistorice“, cu toate că la lumina cunoștințelor de azi acestea ar putea fi mai exact categorisite și atribuite etnic.

S-a afirmat (și se mai afirmă încă) cu destul de puțin temei că o mare parte din teritoriul Banatului (în speță, partea de câmpie și șes) ar fi fost încadrat și luat în posesie de sarmații iazigi încă de la venirea lor în câmpia ungară (între Dunăre și Tisa), adică din prima jumătate a sec. I e. n. Numai o cercetare pe teren și a descoperirilor mai vechi făcută fără idei preconcepute va putea desluși această chestiune: cînd s-au așezat iazigii în Banat? În această privință izvoarele narrative (Dio Cassius, în pasajele ce vorbesc de războiul purtat cu dacii) sînt cît se poate de lămuritoare: o invadare din partea acestei seminții sarmate în Banatul de vest în cursul războiului dintre 101—106, dar și o energică respingere a pretențiilor acestora, din partea lui Traian.

Datarea mai precisă a materialului sarmatic, ponderea lui în contextul altor materiale arheologice (dacice, romane) va permite apoi un răspuns și la întrebarea firească: cînd putem vorbi de o luare în stăpînire statornică a teritoriului dintre cele trei rîuri de către Sarmați? Că în secolul IV și probabil încă din ultimele decenii ale secolului III ei se află aici, e neîndoios.

Această problemă a iazigilor e însă în strînsă conexiune cu o altă problemă, mult mai importantă și la care iarăși s-a răspuns în fel și chipuri (și nu totdeauna obiectiv și imparțial).

E în discuție teza: cui a aparținut Banatul vestic în timpul stăpînirii romane asupra Daciei? Romei sau iazigilor, sau „nimănu”? E un „condominium“ iazigo-roman (o absurditate din toate punctele de vedere)?

Noi (înteleg cel ce scrie aceste rînduri și alți colaboratori) ne-am spus părerea în privința aceasta, dar o verificare riguroasă a diferitelor opinii e cît se poate de dorit. Și pentru această verificare sînt necesare noi și noi cercetări, ținînd seamă de cele mai mici amănunte.

Firește, nici problema localizării Daciei Malvensis nu e dintre acelea care poate fi definitiv rezolvată, cu toate argumentele aduse pînă acuma. Ea rămîne încă un mare semn de întrebare. Răspunsul nu-l pot da decît investigațiile pe teritoriul bănățean.

Nebănuite rezultate se așteaptă, în cele din urmă, de la cercetările perioadei prefeudale, aceea care a urmat nemijlocit după retragerea aureliană. Ele se prevăd încă de pe acum. Descoperirile recente de la Orșova și Gornea pot fi considerate ca revelatoare față de ceea ce se știa pînă acum.

Cît a durat dominația romană în sudul Banatului? Ce caracter și ce profunzime a avut? Cum se manifesta simbioza daco-romanilor cu neamurile care au penetrat în aceste ținuturi (sarmații, hunii, gepizii, avarii, slavii, maghiarii)?

O specială atenție trebuie acordată stăpînirii bulgare asupra ținutului din preajma Mureșului (la sud și la nord de el, în Crișana), în ajunul cuceririi maghiare (secolul IX—X). Tezaurul de la Sînnicolau Mare — considerat ca bulgar — ca și izvoare narrative, cum e,

de pildă, cronică lui Anonymus, dar și altele, dau oarecari indicații — puse la îndoială de unii, admise de alții — asupra evenimentelor și populațiilor din această perioadă. Verificarea se așteaptă, iarăși, de la arheologie.

Problemele — după cum se vede — sînt multe și fără a mai pomeni de altele mai mici, dar, totuși, deloc neglijabile. Pentru a nu merge mai departe, iată una de „ultima oră”: faimoasele valuri ce străbat în lung, în trei (dacă nu mai multe) linii paralele (sau apropiate), terenul Banatului, continuînd — pare-se — și la nord de Mureș (dacă sînt „congenitale”?) ce sînt, de cînd și de cine sînt ridicate? Cu ce scop? Știu că sau dat și s-au încercat unele răspunsuri (între care și al meu). Dar? S-a spus ultimul cuvînt? Nu cred. Aș putea afirma că problemele se vor înmulți chiar „pe parcurs”, în îndelungatul proces al investigațiilor ce urmează să se facă și trebuie să se facă (vezi mai nou teoria lui Soproni S. în „Arch. Ertesítő”, 96, 1969, fasc. 1, p. 43—45 și articolele respective din „A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve” 1969, 2, pp. 105—137).

Nu se poate nega că în trecut, pînă la primul război mondial s-a lucrat în această direcție, dar mai mult din inițiativă particulară, decît după un chibzuit program oficial. Nu lipsesc nici valoroase publicații ce pot servi și astăzi ca prețioase lucrări auxiliare.

Nici în regimul burghez românesc nu s-a trecut de limitele restrinse ale unor cercetări izolate.

Desigur, inaugurarea unui plan de lucru consecvent de urmat privește generația de după 23 August. Bazele unui asemenea plan de cercetări s-au pus prin înființarea muzeelor din cuprinsul celor două județe bănățene, încadrate cu oameni de specialitate bine pregătiți și dornici de a munci în această direcție. Activitatea se și face simțită prin unele lucrări executate în ultimele două decenii.

Datoria continuării acestei activități arheologico-istorice e a noastră a tuturor. Institutul și Muzeul de istorie din Cluj și-au dat și pînă acuma concursul lor, în diferite forme de colaborare. O vom face și de acum înainte tovărășește.

Sarcina de căpetenie revine, însă, ca și obligația morală, în primul rînd, colectivelor din fruntea celor două muzee fruntașe din capitalele de județ.

Totul ne îndeamnă să fim convinși că acestea își vor îndeplini misiunea pe care au primit-o din partea Partidului și Guvernului României Socialiste.

Și nu ne îndoim că la îndeplinirea acestei misiuni muzeele bănățene se vor bucura de întreg sprijinul organelor locale de partid și de stat.

Le dorim, și cu acest prilej, tot succesul și norocul.

C. DAICOVICIU

DAS BANAT IM ALTERTUM

(Zusammenfassung)

Der Verfasser weist auf die spezifische Entwicklung des Banats hin, dessen Geschichte im Laufe der Zeit von seiner geographischen Lage und Bodenbeschaffenheit stark beeinflusst wurde.

Anschliessend wird die Thematik erörtert, welche durch die zukünftigen archäologischen Forschungen des Reschitzaer und Temesvarer Museums wissenschaftlich gelöst werden müssen, wie z.B.: die Frage der Iazygen im Banat, die Zugehörigkeit des westlichen Banats während der Römerherrschaft, die Frage der Erdwälle u.a.